

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาและนำข้อมูลมาวิเคราะห์จัดหมวดหมู่และแบ่งการนำเสนอข้อมูลที่เป็นบริบททั่วไปของชุมชนชาวไทยทรงดำ ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาของชาวไทยทรงดำ
2. สภาพความเป็นอยู่ของชาวไทยทรงดำ
3. สภาพทางสังคม
4. วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยทรงดำ

1. ประวัติความเป็นมาของไทยทรงดำ

ไทยทรงดำ มีชื่อเรียกอย่างอื่นด้วย เช่น ลาวโซ่ง ลาวทรงดำ หรือผู้ไทยดำ จากชื่อที่เรียกแตกต่างกันหลายชื่อนี้ ความหมายก็คือเป็นชนกลุ่มเดียวกัน ที่มีภาษาพูด ภาษาเขียนและวัฒนธรรมเดียวกัน และเป็นชนชาติไทยสาขาหนึ่งที่มีถิ่นฐานเดิมกระจายอยู่ในประเทศจีนตอนใต้ บริเวณสิบสองจุไทยและที่เมืองแกง (ปัจจุบัน คือเมืองเดียนเบียนฟู) เป็นอาณาเขตของประเทศเวียดนามอยู่ทางตอนเหนือของอาณาจักรลาว ซึ่งจอมพลพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้บันทึกไว้เมื่อคราวไปปราบฮ่อ ในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2430 ว่าเมืองสิบสองจุไทยนั้นเป็นเมืองของพวกผู้ไทยดำหรือลาวโซ่งดังพวกลาวเมืองเพชรบุรี (เรไร สิบสุข, สุขสมาน ยอดแก้ว และรัชฎาพรหม เศรษฐวัฒน์, 2523, หน้า 24) เมืองสิบสองจุไทยนี้ประกอบไปด้วยผู้ไทยขาว 4 เมือง ผู้ไทยดำ 8 เมือง รวมเป็น 12 เมือง จึงเรียกว่า เมืองสิบสองผู้ไทย ต่อมาเรียกว่า เมืองสิบสองจุไทย เมืองไทยดำ 8 เมือง ได้แก่ เมืองแกง เมืองควาย เมืองตุง เมืองม่วย เมืองลา เมืองโมะ เมืองหัดและเมืองซาง ดังนั้นเมืองสิบสองจุไทยจึงเรียกได้ว่าเป็นเมืองของผู้ไทยดำ ซึ่งมีผู้ไทยดำอยู่เกือบทั้งหมด

กรณีเมืองแกง หลังจากการอพยพครั้งใหญ่ ราว พ.ศ.1796 ไทยเสียอาณาจักรน่านเจ้าให้แก่ พระเจ้ากรุงไค่ซ่าน กษัตริย์มองโกลในสมัยนั้น (พระบริหารเทพธานี, 2515, หน้า 280)

ไทยได้อพยพแยกกันออกเป็นสองพวก คือ ไทยใหญ่ และไทยน้อยแต่ไทยดำเป็นชนชาติไทยสาขาไทยน้อยยังคงตั้งภูมิลำเนาอยู่บริเวณแม่น้ำอุ (แม่น้ำที่ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขงที่หลวงพระบาง) ในแคว้นสิบสองจุไทย และมีเมืองแกลงเป็นราชธานี ก็แสดงให้เห็นว่าผู้ไทยดำนั้นมีถิ่นฐานอยู่บริเวณนี้มาก่อนแล้ว แม้แต่ผู้ไทยมีการอพยพ แต่ผู้ไทยดำไม่อพยพไปไหน

จากการให้สัมภาษณ์ของคุณเฟื่อง ลอห้วน ประชาสัมพันธ์ไทยคำอพยพที่ศูนย์อพยพ จังหวัดหนองคาย แก่หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ กล่าวถึงความเป็นมาของไทยดำว่า เดิมอยู่ที่แขวงเซินลา ซึ่งแขวงเซินลาคือเมืองที่ขึ้นกับแคว้นสิบสองจุไทย (ไทยรัฐ, 2518, หน้า 1 และหน้า 16)

ท้าวอิงอุคำ ไทยคำอพยพอีกคนหนึ่งได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ไทยรัฐฉบับเดียวกันว่า ไทยดำ คือชนเผ่าหนึ่งซึ่งอพยพมาจากจีนแผ่นดินใหญ่พากันลงมาทางใต้และรวมตัวกันอยู่ที่เดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม นับเป็นเวลาดิตต่อกันนานมาแล้ว

นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานอ้างอิงถึงถิ่นฐานเดิมของไทยทรงดำเกี่ยวกับสถานที่ตั้งและการอพยพ (สมพนธ์ สุวงศ์, 2506, หน้า 11-12) โดยได้รวบรวมมาจากหนังสือเล่มเดียวกัน คือ

1. หนังสือเรื่องจอมพลสุรศักดิ์ โดยไทยน้อยกล่าวว่า สมัยนั้นพวกเมืองสิบสองจุไทยซึ่งขึ้นอยู่ในอำนาจการปกครองของหลวงพระบางเกิดแข็งเมืองกระด้างกระเดื่อง หลวงพระบางจึงบอกมายังกรุงเทพฯ ขอให้พระเจ้าอยู่หัวทรงส่งกองทัพไปปราบ พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 จึงทรงส่งกำลังไปสมทบกับกำลังเมืองหลวงพระบางเข้าทำการปราบปรามความไม่สงบ และจัดราชการเมืองแกลง แต่เพื่อป้องกันเหตุการณ์อันจะเกิดความไม่สงบซ้ำอีก แม้ทัพที่ไปปราบปรามจึงเกณฑ์เอาพวกไทยดำในเมืองแกลงและเมืองสิบสองจุไทยมาพร้อมกับกองทัพ

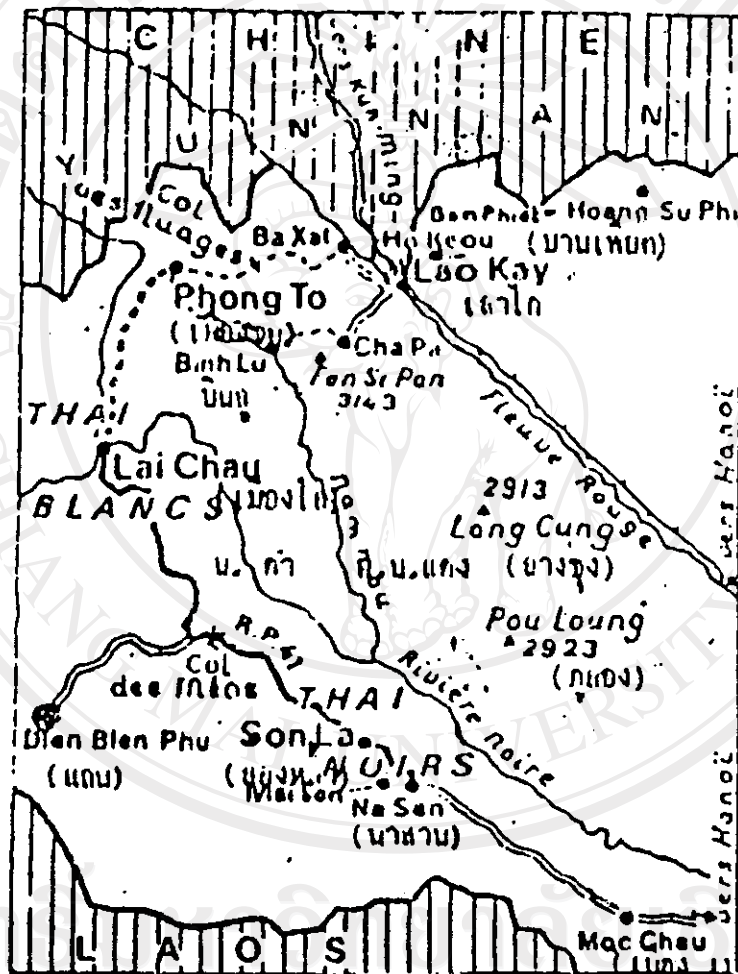
2. หนังสืออนุสาร อ.ส.ท. ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 ประจำเดือนกันยายน 2505 หน้า 69 มีความว่า ลาวโซ่งนี้ที่แท้จริงเป็นชนไทยดั้งเดิมเผ่าหนึ่งที่เคยร่วมทุกข์และสุขกับไทยกลางมาแล้วในยาวนาน ต่อมาได้อพยพถิ่นฐานมาอาศัยอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทยและประเทศลาว แล้วเข้ามาอยู่ในเมืองไทยด้วยการอพยพ

3. หนังสือข่าวคริสต์จักร ประจำเดือน สิงหาคม ค.ศ.1940 (พ.ศ.2483) หน้า 22-23 มีความดังนี้ พวกโซ่งเป็นไทยพวกหนึ่ง มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในดินแดนซึ่งเรียกว่าประเทศลาวของฝรั่งเศส แล้วให้ทัพเมืองหลวงพระบางไปตีเมืองทันต์ ญวน เรียกว่าเมืองซ้อหงี เมืองม่อย 2 เมืองนี้เป็นเมืองลาวทรงดำ อยู่ริมเขตแดนเมืองญวนได้ครอบครองลาวทรงดำมาเป็นอันมาก

4. หนังสือลาวไทย จัดพิมพ์โดย ร.ท.เชิด จันทร์ทอง หน้า 9 ความว่า ญวนเรียกว่า ลาวพุงดำเพราะลายสักที่พุงเป็นสีดำและอยู่ใกล้เขตแดนญวน ได้มีผู้อาวุโสท่านหนึ่งในตำบลหนองปร่งเล่าว่า "ไทยทรงดำนี้แต่ก่อนไม่ใช้นามสกุลแต่จะใช้สิ่งแทนซึ่งมีลักษณะคล้ายแซ่ของคนจีนและปัจจุบันนี้ใช้นามสกุล แต่ในการทำพิธีกรรมทางด้านเกี่ยวกับผีจะนับเอาสิ่งเป็นเกณฑ์ คือผู้ถือผีผู้ท้าวจะอยู่ในสิ่งล่อและผู้ถือผีน้อยจะมีสิ่งเรื่อง สิ่งลู สิ่งวี สิ่งกวาง สิ่งกาและสิ่งตอง"

จากหลักฐานดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าไทยทรงดำ ไทยดำ ลาวทรงดำหรือลาวโซ่ง เป็นชนกลุ่มเดียวกันและเป็นคนไทยสาขาหนึ่งซึ่งมีถิ่นฐานเดิมอยู่ในแคว้นจีนและอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่แถวเมืองแก่ง เมืองสิบสองจุไทย ใกล้เขตเมืองญวนหรือเมืองเวียตนามปัจจุบันนี้

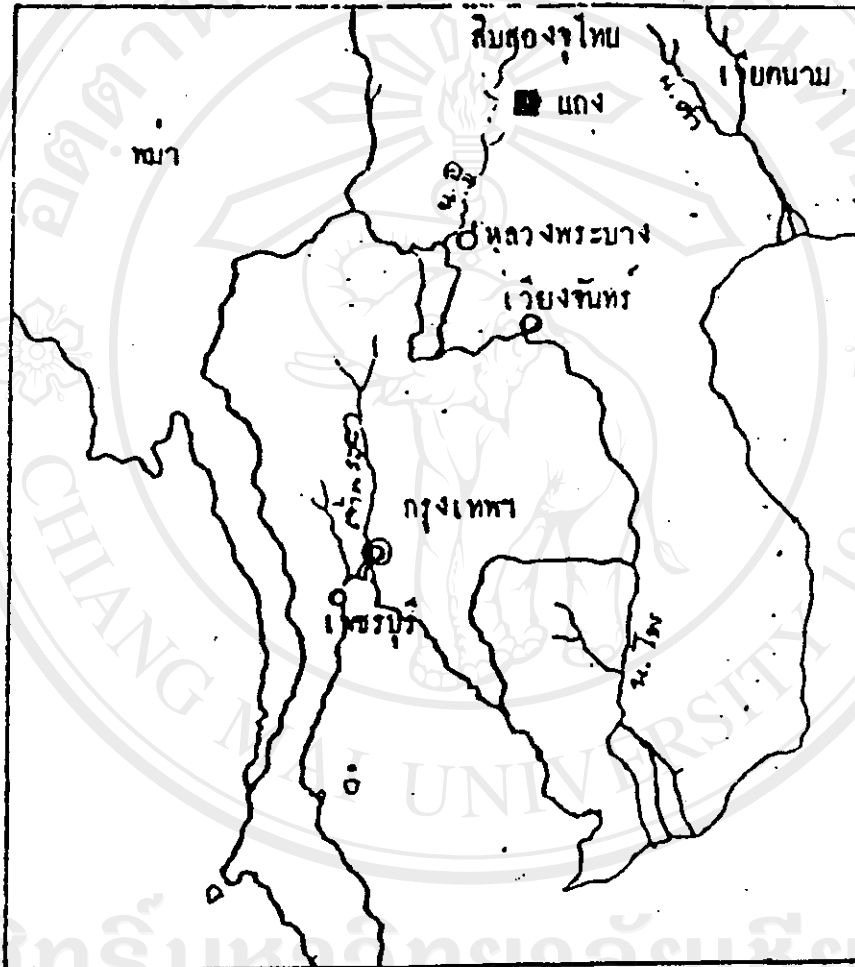
แผนที่ที่ 2 แผนที่แสดงถิ่นฐานเดิมของลาวโซ่ง

ที่มา : มาเชียร ดัลเช่, ชนชาติไทยในเอเชีย (กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2518),

หน้า 187.

แผนที่ 3 แผนที่แสดงที่ตั้งเมืองแกลง กรุงเทพฯ และเพชรบุรี

ที่มา : นิพนธ์ เสนาพิทักษ์, "ประวัติไทยช่วง," (เพชรบุรี : 2521),
หน้า 6, (จุลสารอัสสโน)

1.1 การอพยพเข้ามาในประเทศไทย

ชาวไทยทรงดำใน อำเภอยะโฮยนี้ เป็นชาวไทยทรงดำที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่แถว เมืองแฉ่ง แคว้นสิบสองจุไทย ซึ่งมีชื่อเรียกที่นั่นว่าไทยดำและได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อำเภอยะโฮยเป็นแห่งแรกของประเทศไทยตามหลักฐานได้มีการอพยพเข้ามาถึง 2 สมัยด้วยกัน คือ

สมัยแรกในปี พ.ศ.2322 สมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้ กองทัพสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกและเจ้าพระยาสุรสีห์พิชิตญวณราชไปตีเมืองล้านช้างได้แล้ว ก็ให้เก็บทรัพย์สินของเข้ามาที่เมืองพันพร้าว แล้วให้ทัพเมืองหลวงพระบางไปตีเมืองทันต์ (น่าจะ เป็นเมืองเดียวกับเมืองแฉ่ง ซึ่งภาษาอังกฤษเขียนว่า TANG อ่านว่า แฉ่ง หรือทันต์ ผู้วิจัย) อยู่ริมเขตแดนญวน แล้วพาครอบครัวลาวเวียง ลาวทรงดำลงมาถึงกรุงในเดือนยี่ ปีกุล ลาวทรงดำ นั้นโปรดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่เพชรบุรี (ม.ศรี-บุษรา, 2531, หน้า 1)

สมัยที่สองในปี พ.ศ.2371 สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าให้เจ้าพระยาธรรมา ยกกองทัพขึ้นมาเมื่อถึงเมืองแฉ่ง จัดการราชการ เรียบร้อยแล้วได้ครอบครัวเมืองแฉ่งและสิบสองจุไทย ซึ่งเป็นไทยดำลงมากองเพาเป็นอันมาก เพราะชินปล่อยไว้ก็เกรงจะเกิดการบ่ยกแก่ทางราชการ แล้วพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า อยู่หัวได้โปรดเกล้าให้พวกไทยดำเหล่านั้นไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ ณ เมืองเพชรบุรี

จากบันทึกของจอมพลพระยาสุรศักดิ์มนตรี กล่าวไว้เมื่อคราวเป็นแม่ทัพไปปราบฮ่อ ในสมัยรัชการที่ 5 ราว พ.ศ.2430 (เสลา เรขะรุจิ, 2504 หน้า 580-581) ความว่า ทหาร ที่ได้ยกกองทัพมากับข้าพเจ้าคราวนี้ก็ได้เกณฑ์เอาลาวซึ่งเป็นชายฉกรรจ์ขึ้นมาด้วยหลายร้อยคนและ พวกนี้ได้พบญาติพี่น้องอยู่ที่เมืองแฉ่งเป็นอันมาก คุณลุงท่านหนึ่ง อายุประมาณ 80 ปี อาศัยอยู่ใน ชุมชนตำบลห้วยท่าช้าง ซึ่งผู้วิจัยไปศึกษาข้อมูล ได้เล่าว่า ตามตำนานของข้อความข้างกล่อม ซึ่งเป็นคำร้องเฉพาะกลุ่มมีมาตั้งแต่สมัยใช้ขี้กล่อมเฉพาะงานสมรส งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช และ ในงานประเพณีสงกรานต์นั้น บรรพบุรุษของไทยทรงดำได้อพยพมาทางเรือ มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ตำบล ท่าแร่ อำเภอบ้านแหลม เป็นบ้านใกล้ทะเล ซึ่งเป็นที่ราบค้ำน้ำท่วมถึง ชาวไทยทรงดำไม่ชอบภูมิลำเนาเช่นนี้เพราะไม่เหมาะต่อวิถีชีวิตของเขา จึงได้พากันแยกย้ายมาตั้งภูมิลำเนาแถบอำเภอยะโฮย ซึ่งมีภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงมีหนองน้ำลำห้วยอยู่เชิงเขาเหมาะแก่การปลูกฝ้าย ปลูก

หม่อน เลี้ยงไหม เป็นพื้นที่คล้ายคลึงกับถิ่นเดิมที่เมืองแกลงที่สุด จึงได้กระจายกันไปอยู่เป็นกลุ่มและที่หนาแน่นที่สุดได้แก่ ตำบลหนองปรัง ตำบลห้วยท่าช้าง ตำบลทับค้าง ส่วนที่ตำบลหนองชุมพล และตำบลหนองชุมพลเหนือเป็นชุมชนที่ได้ขยายออกไปจากหนองปรัง และห้วยท่าช้างและต่อมาก็ได้ขยายย้ายถิ่นฐานไปทำมาหากินยังจังหวัดต่าง ๆ เช่น นครปฐม ราชบุรี สุพรรณบุรี พิจิตร สุโขทัย พิษณุโลก ชุมพร สุราษฎร์ธานี ซึ่งชาวไทยทรงดำในจังหวัดต่าง ๆ เหล่านี้จะบอกที่มาเป็นแหล่งเดียวกันว่าบรรพบุรุษย้ายมาจากจังหวัดเพชรบุรี

ตามหลักฐานการอพยพดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าไทยทรงดำที่อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี เป็นกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยและเป็นกลุ่มเดียวกับไทยคำบริเวณเมืองแกลงแคว้นสิบสองจุไทย การอพยพตามหลักฐานทำให้สามารถวิเคราะห์ได้เป็น 2 แนว ว่าอพยพมาแบบเชลยถูกกวาดต้อนมาหรืออพยพมาด้วยความสมัครใจ เพราะได้รับการปกป้องมาตลอดและยังรับเข้าเป็นทหารได้ ให้เอกลักษณ์ในการทำมาหากินมาจนถึงปัจจุบัน นับจากตั้งแต่เริ่มเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลาร่วม 200 กว่าปี สิ่งที่ไทยทรงดำยังคงดำรงรักษาไว้และสืบทอดต่อกันมาเป็นเอกลักษณ์ประจำกลุ่ม ได้แก่ วัฒนธรรมด้านภาษา การไว้ทรงผมของผู้หญิง การแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มชาวไทยทรงดำ ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ

1.2 ที่มาของการเรียกชื่อ ไทยทรงดำ ไทยดำ ลาวทรงดำ ลาวโซ่ง

จากชื่อที่ใช้เรียกคนไทยกลุ่มนี้ตามชื่อข้างต้นสามารถแยกที่มาในการเรียกได้ 3 ส่วน คือ คำว่า ทรงดำ ส่วนหนึ่ง ลาว ส่วนหนึ่ง และโซ่ง ส่วนหนึ่ง ทั้ง 3 ส่วนนี้ ท่านผู้รู้และผู้สูงอายุในชุมชนได้ให้ทัศนะดังนี้

คำว่า ทรงดำ ไม่ใช่ไทยทรงดำจะเป็นคนผิวดำ ตรงข้ามกลับเป็นคนผิวขาวเหลือง แต่ที่มีคำว่าทรงดำเพราะคนไทยกลุ่มนี้นิยมใส่เสื้อผ้า ใส่กางเกงที่ทอและตัดเย็บเองเป็นสีดำ ไม่ว่าจะเป็นงานพิธีกรรมทุกชนิดจะนิยมใส่สีดำตลอดจึงเป็นที่มาของไทยทรงดำหรือลาวทรงดำ

คำว่า ลาว เป็นคำที่คนทั่วไปใช้เรียกกันและสมาชิกในชุมชนชาวไทยทรงดำเองเมื่อถูกเขาเรียกว่าลาวตลอดก็เลยคล้อยตาม เพราะเข้าใจว่าคนไทยกลุ่มนี้เป็นคนลาวที่อพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง เนื่องจากสมัยนั้นไทยได้ยกทัพไปตีเมืองลานช้างและจัดราชการเมือง

แดง โดยจัดทัพอยู่ที่เมืองหลวงพระบางเมื่อยกทัพกลับก็ได้อพยพครอบครัวไทยทรงดำมาด้วยจึงทำให้คนทั่วไปเรียกชนกลุ่มนี้ว่าลาว

คำว่า ไชง น่าจะเป็นคำที่เพี้ยนมาจากคำว่า ชวง ผู้เป็นภาษาไทยทรงดำ แปลว่า กางเกง ไทยทรงดำสมัยนั้นนิยมนุ่งกางเกงกันทั้งผู้ชายและผู้หญิง โดยเฉพาะผู้หญิงเมื่อทำงานและนิยมข้อมเสื้อกางเกงเป็นสีดำ จึงทำให้ชุมชนภายนอกเรียกว่า ลาวชวง หรือ ลาวชวงดำ ต่อมาจึงเพี้ยนเป็น ลาวไชง หรือลาวทรงดำ

คำว่า ไทยดำ คนไทยกลุ่มนี้นิยมสีกลายที่ทุงเป็นลวดลายดำเป็นพืด ตลอดลงมาถึงหน้าขาโดยเฉพาะผู้ชาย และอีกกรณีหนึ่งคือคนไทยกลุ่มนี้นิยมแต่งชุดดำตลอดจึงทำให้ถูกเรียกว่า ไทยดำ

จากการสังเกตและสอบถามจากสมาชิกในชุมชน ท่านผู้รู้และท่านผู้สูงอายุหลายท่านในชุมชนไทยทรงดำ ผู้วิจัยเห็นว่า เหตุผลที่ท่านทั้งหลายได้ให้มานั้นเป็นเหตุผลพอที่จะยอมรับในความเป็นคนไทยของเขา และน่าจะเรียกเขาว่าเป็นไทยทรงดำมากกว่าลาวทรงดำ หรือลาวไชง เพราะสมาชิกภายในชุมชนมีความรู้สึกยินดีและยอมรับด้วยความภูมิใจว่าเขาเป็นไทยทรงดำมากกว่าชื่ออื่น เมื่อถูกเรียกชื่ออื่นเขาจะแสดงอาการเงินอาย ไม่พอใจไม่ยอมรับ ซึ่งความรู้สึกเหล่านี้อาจจะนำไปสู่การแตกความสามัคคีในชุมชนใหญ่ได้ นอกจากนั้นยังเป็นการยอมรับกลุ่มชนของเขาเข้าเป็นสังคมเดียวกัน และยังเป็นการกำจัดช่องว่างระหว่างกลุ่มชนในสังคมรวมชาวไทยด้วยกันเพียงแค่เหตุผลว่า เขาเป็นคนไทยกลุ่มหนึ่งที่ได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยภายหลัง มีวัฒนธรรมประจำกลุ่มที่เป็นเอกลักษณ์ ไม่น่ามองและเรียกเขาว่าเป็นคนลาว เพราะทำให้รู้สึกว่าเป็นคนละเผ่าพันธุ์ คนละประเทศหรือเป็นชนกลุ่มน้อยไป การมีวัฒนธรรมของชาติเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้นเราต้องมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและไม่ใช่มีวิถีชีวิตที่เหมือน ๆ กันไปหมด แต่เป็นวิถีชีวิตที่หลากหลายหนักแน่น ช่วยกันแปลงประกายออกมาเป็นองค์รวมที่เรียกว่า วัฒนธรรมไทย

1.3 ชาวไทยทรงดำในอำเภอเขาย้อย

ในเขตพื้นที่อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ตำบลที่มีชาวไทยทรงดำอยู่หนาแน่นที่สุด จัดว่าเป็นเขตชุมชนของชาวไทยทรงดำ ได้แก่ ตำบลหนองชุมพล ตำบลหนองชุมพลเหนือ ตำบลทับคาง ตำบลหนองปรัง และตำบลห้วยท่าช้าง ประชากรชาวไทยทรงดำของตำบลต่าง ๆ ดังกล่าว เป็นชาวไทยทรงดำประมาณ 22,545 คน จากประชากรของอำเภอเขาย้อยทั้งหมดจำนวน 37,320 คน (สถิติงานทะเบียนราษฎร อำเภอเขาย้อย สํารวจเมื่อ พ.ศ.2536) ดังนั้นประชากรของอำเภอเขาย้อยนี้ นับว่าเป็นอำเภอที่มีชาวไทยทรงดำอยู่หนาแน่นมากและมีถิ่นฐานอยู่ในชุมชนต่าง ๆ เป็นกลุ่ม ๆ

กลุ่มชาวไทยทรงดำของอำเภอเขาย้อยนี้ ยังรักษาวรรณกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ด้านต่าง ๆ ของชาวไทยทรงดำไว้ได้เหนียวแน่น และยังเป็นแบบอย่างในการยึดถือ สืบทอดวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ต่อชุมชนชาวไทยทรงดำที่มีอยู่ในประเทศไทยอีกด้วย

ลักษณะที่ตั้งชุมชนชาวไทยทรงดำ มักนิยมตั้งที่อยู่อาศัยบนที่ราบสูงซึ่งด้านทิศตะวันออกของชุมชนจะเป็นที่ราบต่ำเหมาะสำหรับใช้ทำนา ด้านตะวันตกของชุมชนจะเป็นที่ราบสูงเชิงเขาติดกับภูเขา เป็นที่สำหรับใช้ทำไร่ หลังฤดูเสร็จสิ้นการทำนาและหาของป่า ภายในชุมชนจะมีแหล่งน้ำไว้สำหรับบริโภคทุกชุมชน เช่น หนองน้ำ บ่อน้ำ ลำห้วย ดังนั้นการดำเนินวิถีชีวิตของเขาจะผูกพันอยู่กับธรรมชาติเหล่านี้ ซึ่งเป็นความเคยชินกับสภาพถิ่นเดิมมาก่อน มีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก (สมเกียรติ อ่อนวิมล วิถีไททัศน์ เวียดนาม) ด้วยความผูกพันกับสภาพแวดล้อม ธรรมชาติเหล่านี้จะสังเกตได้จากการตั้งชื่อหมู่บ้านจะตั้งชื่อตามสถานที่ทางธรรมชาติ เช่น บ้านน้ำบ่อ บ้านหนองแซ่ บ้านหนองเลา บ้านห้วยท่าช้าง บ้านท่าหอย บ้านหนองขอ บ้านหนองประคู้ บ้านหนองกระพ้อ บ้านเนิน บ้านหัวเขา ฯลฯ

2. สภาพความเป็นอยู่ของชาวไทยทรงดำ

1.2 การตั้งบ้านเรือน

การตั้งบ้านเรือนนิยมปลูกบ้านอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ จะเป็นกลุ่มเดียวกันทั้งตำบลหรือกลุ่มละ 2-3 หมู่บ้าน มีกระจัดกระจายบ้างเป็นส่วนน้อยซึ่งไปปลูกบ้านอยู่ในที่นาของตนเอง

เป็นบ้านเดี่ยว แต่ละหมู่แต่ละหลังของตำบลเดียวกันสามารถเดินเท้าติดต่อกันหรือเดินทางด้วยจักรยาน จักรยานยนต์ และรถยนต์ได้ เพราะบ้านแต่ละหลังจะอยู่ใกล้ ๆ กัน มีถนนซอยผ่านหน้าบ้านเป็นสาย ๆ มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยพอควร

บริเวณบ้านแต่ละหลังจะมีรั้วกันแบ่งเป็นอาณาเขตซึ่งบางที่จะมี 2 - 5 หลังอยู่ในบริเวณรั้วเดียวกัน ซึ่งรั้วส่วนใหญ่จะทำด้วยไม้รวกขัดแตะและที่ริมรั้วจะปลูกต้นหม่อนไว้รอบ ๆ สำหรับใช้เลี้ยงตัวไหม ภายในบริเวณบ้านก็จะทำสวนครัวไว้สำหรับใช้ประกอบอาหาร เช่น ข่า ตะไคร้ โหระพา และพืชผักสวนครัวต่าง ๆ สิ่งปลูกสร้างทุกบ้านจะมีตัวบ้านกับฉางข้าว ซึ่งชาวไทยทรงดำเรียกว่า "ทงเล่า" เอาไว้สำหรับใส่ข้าวเปลือกไว้กินหลังจากเสร็จสิ้นฤดูเก็บเกี่ยว บางบ้านก็เก็บไว้สำหรับขายเมื่อข้าวมีราคาดี ลักษณะการปลูกทงเล่าจะปลูกเป็นหลังหนึ่งต่างหากกับตัวบ้านและ จะนิยมยกพื้นให้สูงกว่าพื้นบ้านมีได้ถุนโปร่ง เสาและตงต้องแข็งแรงมาก ด้านบนจะตีปิดเป็นห้องสี่เหลี่ยมด้วยไม้ฝาหรือใช้ไม้รวกขัดแตะเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมแล้วนำมากันห้อง แบ่งเป็นสองห้อง คือ ห้องสำหรับเก็บข้าวเหนียวกับข้าวเจ้า

ลักษณะตัวบ้าน บ้านไทยทรงดำแท้ ๆ เรียกว่า "เฮือนลาว" (ภาคผนวก ก.) เฮือนลาวลักษณะสมบูรณ์จะหาได้ยาก ส่วนมากจะสร้างผสมผสานกับบ้านสมัยใหม่หมด ที่สมบูรณ์ที่สุดปัจจุบันจะมีอยู่ที่ศูนย์วัฒนธรรมพื้นบ้าน สถาบันราชภัฏเพชรบุรีและที่ศูนย์ข้อมูล ตำบลหนองปร่ง อำเภอบางแพ จังหวัดเพชรบุรี เพราะบ้านแบบเฮือนลาวที่ใช้อยู่อาศัยจริงสูญลงหมดแล้ว เมื่อสร้างใหม่ก็มีการเปลี่ยนแปลงรูปทรงไปแต่ยังไม่ทิ้งรูปแบบเดิมไปเสียทั้งหมด เฮือนลาวมีลักษณะบ้านแบบหลังคาไม่มีจั่ว เป็นการยกอกไก่ขึ้นสูงและติดตั้งเครื่องบน เช่น แป กลอน เสร็จแล้วมุงด้วยหญ้าคา รูปหลังคาลาดคุ่มเป็นรูปวงรีคล้ายกระโجمคลุมลงมาต่ำเตี้ยถึงฝา ชายหลังคาสูงจากพื้นประมาณ 1-2 เมตร มองจากภายนอกคล้ายกับบ้านไม่มีฝาเพราะหลังคาคลุมหมดบ้านไม่มีหน้าต่าง ฝาและพื้นใช้ไม้ไผ่สับเป็นฟากทำโดยมีไม้มาแนบให้แนบกับคร่าวและมัดด้วยดอกลาย ตัวบ้านปล่อยเป็นห้องโถงกว้างยกพื้นสูงจากพื้นดินประมาณ 2 - 3 เมตร มีการกันห้องไว้อย่างน้อยหนึ่งห้องสำหรับทำเป็น "กะล่อห้อง" สำหรับผู้ถือผีตระกูลผู้้น้อยก็จะเอาไว้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางผี โดยอัญเชิญผีบรรพบุรุษไปไว้ในห้องนี้ มุมใดมุมหนึ่งของห้องจะมีถ้ำน้ำและจอกสำหรับรินเหล้าตั้งไว้ ส่วนผู้ที่นับถือผีตระกูลผู้ท้าว นั้น ด้านสกัดของบ้านจะต้องต่อเพิงออกต่างหากจากตัวบ้านแล้วต่อเป็นห้องเหมือนกะล่อห้องทุกอย่าง เรียกว่า "ก๊ว้น" มีประตูติดต่อกับตัวบ้าน และอีกด้านหนึ่งมี

บันไดลงสู่พื้นดิน จุดประสงค์เช่นเดียวกับ กะลื้อห้อง ใช้เป็นห้องนอนของสมาชิกในบ้านได้และผู้ที่ถือผีผู้น้อยจะเข้ากว้านผู้ท้าวไม่ได้ ส่วนผู้ท้าวก็จะเข้ากะลื้อห้องของผู้น้อยไม่ได้ บกเว้นได้มีการบอกกล่าวผีบรรพบุรุษเสียก่อน และด้านสกัดที่อยู่ตรงข้ามกับกว้านจะมีชานยื่นออกมาจากตัวบ้านส่วนมากไม่มีหลังคา มีบันไดพาดขึ้นบ้านด้านนี้ ชานนี้จะมีไว้สำหรับเป็นที่ตากสิ่งของทุกชนิดและตั้งโถงน้ำเอาไว้ใช้เวลาทำครัว ซึ่งชาวไทยทรงดำเรียกว่า "กลางจ้าน" ตัวบ้านที่ทำเป็นห้องโถงนั้น ท่านผู้สูงอายุชาวไทยทรงดำท่านหนึ่งได้เล่าว่า เมื่อเวลามีงานพิธีกรรมต่าง ๆ จะได้เอาไว้ใช้สำหรับแขก ส่วนที่ทำใต้ถุนสูงเพื่อเอาไว้สำหรับเป็นที่ตั้งที่ทอดผ้าและใช้สำหรับประกอบกระบวนการผลิตทางด้านการทอผ้าเช่น การเงินผ้ายเข้ากับเสาบ้าน อีกส่วนหนึ่งของใต้ถุนสำหรับทำเป็นคอกสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย หมู ไก่ และเก็บสิ่งของเครื่องใช้ซึ่งได้ทำเช่นนี้สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

จากข้อมูลชี้ให้เห็นว่าการปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวไทยทรงดำจะเป็น การปลูกสร้างให้เอื้ออำนวยความสะดวกต่อการทอผ้า ทุกครัวเรือนจะต้องทอผ้าขึ้นใช้ในการดำรงชีวิตเอง ซึ่งเป็นลักษณะที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน มีบางครอบครัวที่เปลี่ยนลักษณะการปลูกสร้างบ้านเรือนไปเป็นรูปทรงตามสมัยนิยม

2.2 การคมนาคม

การคมนาคมใช้เส้นทางถนนเพชรเกษมเป็นเส้นทางหลักในการสัญจรไปมา ดังนั้นการเดินทางของชาวไทยทรงดำแต่ละชุมชนไปยังอำเภอ จังหวัด และระหว่างชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศจึงสะดวกทุก ๆ ฤดูกาล มีรถโดยสารประจำทางหลายสายวิ่งผ่านโดยเฉพาะสายกรุงเทพฯ - สายใต้ทุกสายวิ่งผ่าน ส่วนการเดินทางในหมู่บ้านใช้รถจักรยาน รถจักรยานยนต์ รถยนต์และเดินเท้า นอกจากนั้นยังมีทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - สายใต้ วิ่งผ่านโดยมีสถานีจอดอยู่ 2 สถานี คือ สถานีเขาย้อยและสถานีหนองปลาไหล แต่ชาวไทยทรงดำไม่นิยมใช้กันมากนัก เพราะนิยมเดินทางด้วยรถยนต์โดยสารประจำทางมากกว่าเพราะสะดวกและรวดเร็ว การซื้อสิ่งของเครื่องใช้ชาวไทยทรงดำนิยมเดินทางไปซื้อในตัวเมืองทำให้พบเห็นวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ เช่น การแต่ง การไว้ทรงผม สภาพความเป็นอยู่จากสังคมภายนอกมากขึ้น ทำให้มีผลกระทบต่อการสืบทอดวัฒนธรรมภายในชุมชน

2.3 ด้านการประกอบอาชีพ

อาชีพหลักของชาวไทยทรงดำ คือ การทำนา สมัยก่อนชาวไทยทรงดำทำนาปีละ 1 ครั้ง จะทำทั้งนาข้าวเจ้าและข้าวเหนียว ใช้ที่ลุ่มปลูกข้าวเจ้าและที่ดอนปลูกข้าวเหนียว เมื่อเสร็จฤดูปักดำผู้ชายจะออกรับจ้างทั่วไป บ้างก็เข้าป่าหาของป่า บ้างก็เข้าไร่ เพื่อทำไร่ปลูกถั่วพริก เผือก มัน ปลูกฝ้าย ปลูกหม่อน จนกว่าจะถึงฤดูเก็บเกี่ยว ผู้หญิงและผู้ชายบางคนจะลงมือทำการทอผ้าบางคนก็ทอผ้าฝ้าย บางคนก็ทอผ้าไหม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ต้องทำเพราะสมัยก่อนชาวไทยทรงดำทุกคนต้องทอผ้าเพื่อเอาไว้ใช้ทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม เพื่อใช้ในชีวิตประจำวันของสมาชิกในครอบครัวส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งต้องมีผ้าฝ้าย ผ้าไหม ไว้ใช้ในงานพิธีต่าง ๆ โดยเฉพาะผู้หญิงต้องมีผ้าชิ้นลายแดงไหมเอาไว้ใส่ทุกคน ทำเช่นนี้จนกระทั่งถึงฤดูเก็บเกี่ยว ส่วนผู้หญิงก็จะทำการเย็บปักถักร้อยเตรียมเสื้อผ้าที่ตัดจากผ้าที่ทอได้ไว้ให้สมาชิกในครอบครัวไว้ใช้ในปีต่อไป เมื่อถึงฤดูฝนก็จะทำนาอีก สมาชิกภายในครอบครัวทั้งชายและหญิงจะช่วยเหลือซึ่งกันและกันตลอดเวลา แต่ในปัจจุบันชุมชนชาวไทยทรงดำได้มีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปมาก เพราะเมื่อมีระบบชลประทานเข้ามาในปี 2530 เป็นต้นมา ชาวไทยทรงดำได้ทำนาปีละ 2 ครั้งทำให้การประกอบกิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ลดลง

ด้านการเพาะปลูกทั่วไปนั้นส่วนมากจะปลูกพืชผัก ผลไม้ จะปลูกไว้เพื่อกินในครัวเรือน แต่ที่มีพิเศษคือ การปลูกต้นคราม ไทยทรงดำบางบ้านจะปลูกไว้เพื่อทำเป็นน้ำย้อม เอาไว้สำหรับย้อมสีผ้าฝ้าย ผ้าไหมที่ผลิตได้ และต้นหม่อนจะนิยมปลูกไว้ตามไร่และรอบ ๆ บริเวณริมรั้วบ้าน เอาไว้สำหรับใช้เลี้ยงตัวไหมเพื่อผลิตเส้นไหมใช้ทอเป็นผ้าสำหรับผลิตเป็นเครื่องนุ่งห่มของใช้ บางครอบครัวสามารถผลิตเส้นไหมไว้จำหน่ายเป็นรายได้ของครอบครัว ส่วนการปลูกฝ้ายนั้นปัจจุบันได้หายไปจากชุมชนไทยทรงดำแล้ว ซึ่งท่านผู้สูงอายุท่านหนึ่งในตำบลหนองปรังเล่าว่า เหตุที่ชาวไทยทรงดำไม่นิยมปลูกฝ้ายในปัจจุบันเพราะการปลูก บำรุงรักษายากและเมื่อได้ดอกฝ้ายมาแล้วขั้นตอนในการทำเป็นเส้นด้ายยากมาก ไม่คงทน ลูเส้นด้ายที่ซื้อเอาตามท้องตลาดไม่ได้ สะดวกรวดเร็วกว่าทำให้ลดขั้นตอนในการทอผ้าฝ้ายลงไปได้มาก

3. สภาพทางสังคม

3.1 สถานบันครอบครัว

ชุมชนไทยทรงดำเป็นชุมชนแบบเปิด มีการติดต่อกับชุมชนภายนอกมาก ภายในครอบครัวของไทยทรงดำให้ความสำคัญของผู้ชายมากกว่าผู้หญิง และผู้ชายจะมีสถานภาพสูงกว่าผู้หญิง (มยุรี วัดแก้ว, 2521, หน้า 56) โดยลูกชายจะเป็นที่ชื่นชอบมากกว่าลูกสาว เพราะลูกชายเป็นที่พึ่งของพ่อแม่ไปจนตาย โดยเฉพาะลูกชายคนสุดท้ายจะต้องอยู่เรือนหลังใหญ่ เมื่อพ่อแม่ตายไป ลูกชายทุกคนต้องเป็นผู้เลี้ยงผีพ่อแม่ ส่วนลูกสาวเมื่อแต่งงานไปแล้วต้องไปเข้าผีทางฝ่ายสามี และเลี้ยงผีพ่อแม่ฝ่ายสามีสืบต่อไป ดังนั้นลูกชายเท่านั้นเป็นผู้เลี้ยงผีพ่อแม่ ส่วนลูกสาวก็จะเอาขนมของหวานมาร่วมเป็นเครื่องเสนเท่านั้นเมื่อลูกชายเป็นผู้ทำการเล่นเรือน ลูกสาวจะเลี้ยงและสืบทอดผีพ่อแม่ฝ่ายสามี ไม่มีหน้าที่ในการเลี้ยงผีพ่อแม่ของตนเอง ในการสืบผีจะแบ่งเป็น 2 สาย คือ ผีผู้ท้าวและผีผู้น้อย โดยเชื่อว่าผีผู้ท้าวคือผู้ที่มีเชื้อสายมาจากเจ้านาย มียศฐาบรรดาศักดิ์ ส่วนผีผู้น้อยคือผู้ที่มีเชื้อสายมาจากสามัญชนธรรมดา แต่ในสังคมไม่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ ทั้งสองสายสามารถมีความสัมพันธ์กันได้ แต่งงานกันได้ และในการนับถือผีของชาวไทยทรงดำไม่มีการแบ่งเขตเป็นตำบล เป็นหมู่บ้าน จะสืบทอดกันไปได้ทุกตำบล ทุกหมู่บ้าน ดังนั้นจึงเห็นสังคมไทยทรงดำเป็นสังคมระบบเครือญาติ โดยยึดเอาสายโลหิตเป็นหลัก ยึดถือบรรพบุรุษมีสายสกุลเดียวกัน สืบทอดเครือญาติกัน และอีกด้านหนึ่ง คือเครือญาติทางด้านการแต่งงาน ที่เกี่ยวข้องกันได้แก่ พี่สะใภ้ น้องสะใภ้ ลูกสะใภ้ พี่เขย น้องเขย ลูกเขย หลานเขย กลุ่มบุคคลเหล่านี้ไม่ได้เป็นสายโลหิตเดียวกัน อยู่นอกสายโลหิตแต่เข้ามาอยู่ในเครือญาติเดียวกัน เพราะผู้หญิงเมื่อแต่งงานแล้วต้องเข้ามาอยู่ในสายสกุลของสามี และเข้าถือผีของฝ่ายสามี ดังนั้นเมื่อมีกิจกรรมด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีบรรพบุรุษผู้ที่อยู่ในตำแหน่งสะใภ้ และเขยจะต้องเข้าร่วมในพิธี และแต่งกายด้วยชุดพิเศษคือ ผู้เป็นเขยต้องใส่เสื้อฮี สะใภ้ก็ใส่เสื้อฮี เช่นเดียวกัน จากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสท่านหนึ่งในตำบลหนองชุมพลได้บอกว่า "การร่วมพิธีนี้หากสะใภ้หรือเขยผู้ใดไม่แต่งกายชุดพิเศษก็จะไม่ได้เข้าร่วมในพิธีกรรม และจะถูกญาติผู้ใหญ่ว่ากล่าวตักเตือนว่า ทำไมไม่มีการแนะนำจัดเตรียมเสื้อผ้าที่จะต้องใส่ร่วมพิธีกรรมให้เขยให้สะใภ้หรือบุคคลในครอบครัวที่จะเข้าร่วมงานพิธีกรรม โดยเฉพาะพ่อแม่จะถูกตำหนิจากชุมชนมากที่สุด"

จากสภาพการปฏิบัติตัวในการอยู่ร่วมกันของสังคมไทยทรงดำ ทำให้เห็นว่าสังคมบุคคลในสังคมเป็นสิ่งบังคับให้มีการปฏิบัติตามวัฒนธรรมอย่างถูกต้องต่อเนื่องได้อย่างสำคัญประการหนึ่งเช่นกัน การที่ชาวไทยทรงดำได้มีงานพิธีร่วมกันและถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเช่นนี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นว่าพวกไทยทรงดำยึดมั่นในการปฏิบัติตามประเพณี วัฒนธรรมอย่างเคร่งครัดแล้ว ยังเป็นการแสดงออกของการระลึกถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว พร้อมทั้งแสดงให้เห็นถึงความสมัครสมานสามัคคีในหมู่ในตระกูลด้วย

3.2 กลุ่มทางสังคม

ในชุมชนชาวไทยทรงดำมีการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาในชุมชนมากมาย มีทั้งกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ กับกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ การจัดตั้งกลุ่มดังกล่าวได้รับความสนใจจากสมาชิกเป็นอย่างมาก เพราะทำให้สมาชิกบางส่วนมีความรู้และประสบการณ์มากขึ้น ได้พบปะผู้คนและสังคมบ่อยขึ้น

กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ ได้แก่ กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นโดยมีกฎ ระเบียบ ข้อบังคับที่แน่นอน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเครดิตยูเนียน กลุ่มฌาปนกิจหมู่บ้าน

กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ ได้แก่ กลุ่มที่จัดตั้งกันขึ้นมาเอง ไม่มีกฎระเบียบ ข้อบังคับที่แน่นอน จัดตั้งขึ้นมาด้วยความสัมพันธ์กันของสมาชิก เพื่อประโยชน์ร่วมกันเช่น กลุ่มทอผ้า กลุ่มย้อมผ้า กลุ่มแม่บ้านการเกษตร

พัฒนาการท่านหนึ่งของอำเภอเขาย้อยได้เล่า ให้ผู้วิจัยฟัง สรุปได้ว่า การรวมกลุ่มมีผลต่อกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าเป็นอย่างมาก เนื่องจากเมื่อสมาชิกกลุ่มได้มารวมกัน จะมีการปฏิสัมพันธ์กันหลายๆ ด้าน เมื่อใครไปประสบวิธีการปฏิบัติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี เดียวกันที่แตกต่างไปจากแนวการปฏิบัติของกลุ่มตน ก็จะมีการเล่าสู่กันฟังแลกเปลี่ยนความคิด และหาวิธีการพัฒนาปรับปรุงวัฒนธรรมของตนให้ดีขึ้น เช่น ผู้หญิงจะมีการเปรียบเทียบเสื้อผ้าชิ้นที่ทอเองตัดเองและจะมีการถ่ายทอดถึงขั้นตอนและวิธีการให้ซึ่งกันและกัน เพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไขของตนเองในกรณีที่มีกลุ่มต่าง ๆ ที่นอกเหนือจากการทอผ้าเกิดขึ้นในชุมชนมากมายเกินไป ทำให้สมาชิกในชุมชนหันไปให้ความสนใจในกิจกรรมใหม่ที่ถูกนำเข้ามาจากชุมชนภายนอก ทำให้สมาชิกในชุมชนมีเวลาที่จะสนใจต่อวัฒนธรรมการทอผ้าน้อยลง

3.3 ผู้นำในชุมชน

ผู้นำในชุมชนไทยทรงดำมีผู้นำทั้งที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ผู้นำทั้ง 2 แบบนี้ จะมีบทบาทมากในการถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง แต่จะมีบทบาทแตกต่างกันไป

ผู้นำที่เป็นทางการได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการสภาตำบล ครูใหญ่ พัฒนาการ จะมีบทบาทเด่นชัดไปในทางการปกครอง การบริหาร การพัฒนาชุมชน ผู้นำเหล่านี้จะให้การสนับสนุน อำนวยความสะดวกต่อการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมที่จัดขึ้นภายในชุมชน และบางครั้งก็นำเอาวิทยากรใหม่ ๆ มาปรับปรุงวัฒนธรรมภายในชุมชนของตน บางครั้งก็นำเอาวัฒนธรรมภายในชุมชนของตนออกไปแสดง หรือเผยแพร่ให้ชุมชนภายนอกได้รู้ได้เห็น เป็นการสร้างความสำคัญให้กับวัฒนธรรมท้องถิ่นได้มีบทบาท มีส่วนร่วมในสังคมรวม และผู้นำที่เป็นทางการบางคนได้ทำหน้าที่เป็นผู้นำในการปฏิบัติสืบทอดวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการทอผ้าภายในชุมชนของตน ทำให้วัฒนธรรมการทอผ้าและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องเกิดความสำคัญ มีน้ำหนัก เกิดความเชื่อถือมากขึ้นในการถือปฏิบัติ

กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ที่เป็นผู้นำของชุมชน จะให้การส่งเสริมการแต่งกายด้วยผ้าพื้นเมืองไทยทรงดำ สนับสนุนในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับชุมชนภายนอกโดยแต่งกายด้วยชุดไทยทรงดำ เช่น กลุ่มแม่บ้านก็แต่งชุดไทยทรงดำ มีชุดเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มที่ตัดเย็บด้วยผ้าพื้นเมืองไทยทรงดำ รวมถึงกิจกรรมอื่น ๆ ในชุมชน ผู้นำที่ไม่เป็นทางการได้แก่ ผู้สูงอายุที่ให้การถ่ายทอดวัฒนธรรมการทอผ้าและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่มทอผ้า กลุ่มแม่บ้าน ผู้นำเหล่านี้จะมีบทบาทมากกว่าผู้นำที่เป็นทางการ เช่น กลุ่มทอผ้า กลุ่มแม่บ้าน ผู้นำเหล่านี้จะมีบทบาทมากกว่าผู้นำที่เป็นทางการ เพราะจะเป็นผู้นำในการสืบทอดวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการทอผ้าโดยชักชวนแนะนำให้ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง คอยสอดแทรกแนะนำอบรมให้รู้ระเบียบข้อบังคับต่างๆ ซึ่งเป็นทั้งกฎระเบียบภายในชุมชนและกฎระเบียบของสังคมทั่วไป และสมาชิกภายในชุมชนจะเชื่อฟังปฏิบัติตามผู้นำเหล่านี้ เนื่องจากเป็นผู้อาวุโส ผู้รู้เป็นผู้ที่สมาชิกในชุมชนนับถือขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ภายในชุมชนจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่งจะขึ้นอยู่กับมติของกลุ่ม หากมีบุคคลใดไม่ยอมรับหรือปฏิบัติตาม จะทำให้ถูกสมาชิกภายในสังคมลงโทษด้วยการโอ้อวด

ซุบซิบนินทาต่าง ๆ นา ๆ และเมื่อมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นกับบุคคลหรือครอบครัวนั้น เช่น การเจ็บป่วย หรือประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่นำความเดือดร้อนมาให้แก่สมาชิกภายในครอบครัว จะถูกโจษขานซ้ำเติมทันทีว่าไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำของผู้นำเหล่านี้

3.4 การศึกษา

การศึกษาในชุมชนชาวไทยทรงดำในปัจจุบันมีทั้งการศึกษาในระบบ และการให้การศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษานับว่ามีความสำคัญและจำเป็นมากต่อการคงอยู่ของวัฒนธรรมภายใน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบ หรือนอกระบบ การศึกษาทั้ง 2 ระบบนี้จะมีบทบาทแตกต่างกันในชุมชนของชาวไทยทรงดำ กล่าวคือ การให้การอบรมด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี การดำเนินชีวิตภายในชุมชนส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน ส่วนการให้การอบรมให้รู้จักวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีการดำเนินชีวิต การอ่านออกเขียนได้ของสังคมรวมจะเกี่ยวข้องกับการศึกษาในระบบโรงเรียน

การศึกษาในระบบโรงเรียนของชุมชนชาวไทยทรงดำในอดีตที่ผ่านมา การศึกษาของไทยยังไม่มีการพัฒนา และมีการบังคับเหมือนสมัยปัจจุบัน ผลกระทบจึงเกิดขึ้น คือ มีชาวไทยทรงดำจำนวนไม่น้อยที่ไม่มีโอกาสทางการศึกษา ดังนั้นจึงทำให้ชาวไทยทรงดำส่วนหนึ่งที่ไม่รู้หนังสือ สมาชิกจำนวนนี้ส่วนมากจะมีอายุตั้งแต่ 70 ปีขึ้นไป แต่ในปัจจุบันแต่ละตำบลมีโรงเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาล ก่อนวัยเรียน จนถึงชั้น ป.6 บางตำบลที่มีเนื้อที่กว้างก็มีถึง 2 โรงเรียน เช่นที่ตำบลหนองชุมพล และหนองชุมพลเหนือ

การเรียนการสอนในโรงเรียนใช้ภาษาไทยทั้งหมด โรงเรียนแต่ละแห่งมีครูที่เป็นชาวไทยทรงดำสอนอยู่ทุกที่ทุกตำบล เวลาพักคุยกันระหว่างนักเรียนจะพูดภาษาไทยทรงดำ นักเรียนส่วนมากจะเดินมาโรงเรียนและบางส่วนจะมีรถจักรยาน เวลากลางวันบางคนก็ห่อข้าวมากินที่โรงเรียน บางส่วนก็กลับไปกินข้าวกลางวันที่บ้าน บางส่วนผู้ปกครองก็เอามาส่ง บางส่วนก็กินอาหารกลางวันทางโรงเรียนทำจำหน่าย แต่นักเรียนส่วนมากไม่ค่อยนิยมกิน เสื้อผ้าที่ใส่มาเรียนจะเป็นเสื้อขาว กระโปรงสีน้ำเงิน กางเกงสีเทา ส่วนมากไม่ใส่รองเท้าหุ้มส้น จะใส่รองเท้าแตะ เสื้อนักเรียนบางคนจะใส่เสื้อเป็นผ้าที่ทางบ้านทอเองเป็นผ้าฝ้ายคล้ายผ้าด้ายดิบ เนื้อหาการเรียนการสอนอาจารย์ใหญ่ท่านหนึ่งได้เล่าว่า เนื้อหาในการเรียนและกิจกรรมต่าง ๆ ต้องทำไปตามที่

ทางราชการกำหนดให้ เพื่อตอบสนองนโยบายทั้ง ๆ ที่เนื้อหาและกิจกรรมบางอย่างไม่สอดคล้องกับสภาพและวิถีชีวิตของชุมชน จะมีสอดคล้องอยู่บ้างคือ กลุ่มวิชาด้านการเกษตรที่สอนให้รู้จักวิธีการเลี้ยงไก่ การปลูกพืชสวนครัว บางที่ไม่ได้สอน ส่วนมากจะเน้นเพื่อให้เด็กเรียนได้ศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไป โดยไม่ได้คำนึงถึงผู้ที่ไม่มีโอกาสเรียนต่อ และเนื้อหาหลักสูตรทุกที่ผู้ปกครองไม่ได้มีส่วนร่วมด้วย

ในระดับการศึกษาภาคบังคับนี้ ทุกตำบลจะมีสมาชิกเข้าศึกษาเกือบถึง 100% จะมีเหลืออยู่เฉพาะผู้ที่มึร่างกายพิการเท่านั้น เมื่ออายุถึงเกณฑ์แล้วไม่มีโอกาสได้เข้าศึกษา

จากการสังเกตของผู้วิจัย พบว่าแต่ละโรงเรียนในระดับประถมศึกษาไม่ได้มีการจัดการเรียนการสอน การทอผ้า ให้กับนักเรียน ครูลหลาย ๆ ท่านให้เหตุผลว่า หลักสูตรกลุ่มวิชาการงานและพื้นฐานอาชีพ เปิดกว้างให้สอนวิชาชีพในท้องถิ่นได้ แต่เวลาที่นักเรียนต้องเรียนวิชาสามัญนั้น ต้องให้ความสำคัญมากกว่าประกอบกับครูน้อยคนนักที่จะรู้ถึงขั้นตอนการทอผ้า อาจเป็นผลทำให้วัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทยทรงดำขาดหายไปจากเด็กวัยประถมได้ นอกจากนั้นผู้วิจัยยังสังเกตเห็นว่าการจัดกิจกรรมวันสำคัญต่าง ๆ ของโรงเรียน การแสดงของนักเรียนมีการกำหนดให้นักเรียนที่แสดง แต่งกายด้วยชุดไทยทรงดำ แต่ไม่มีการบังคับว่าในวันที่ต้องมาเรียนจะต้องแต่งชุดไทยทรงดำ

เด็กนักเรียนเมื่อเรียนจบจากโรงเรียนประถมศึกษาแล้ว ก็จะมีโอกาสในการได้เข้าศึกษาต่อที่สูงกว่าภาคบังคับโดยสมาชิกชาวไทยทรงดำ ที่อำเภอเขาย้อยมีโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาอยู่ 2 แห่ง คือ โรงเรียนเขาย้อยวิทยา มีถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 และที่โรงเรียนเขาย้อยพิทยาคม มีถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 และมีโรงเรียนนำร่องของโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา 1 แห่ง คือที่ตำบลหนองปรัง ทดลองเปิดเมื่อปี พ.ศ.2535 และมีนักเรียนบางส่วนเข้าไปศึกษาต่อในตัวจังหวัด

โรงเรียนมัธยมแห่งหนึ่งในอำเภอเขาย้อยได้ มีการริเริ่มนำวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทยทรงดำไปถ่ายทอดให้แก่เด็กนักเรียนโดยนำที่ทอผ้ามาฝึกให้นักเรียนในวิชาเลือกเสรี จากการสัมภาษณ์อาจารย์ท่านหนึ่ง ซึ่งเป็นชาวไทยทรงดำสอนอยู่ในโรงเรียนมัธยมแห่งหนึ่งของอำเภอเขาย้อย กล่าวให้ความคิดเห็นกับผู้วิจัยว่า การทำเช่นนี้เป็นการเผยแผ่ทอดวัฒนธรรมของไทยทรงดำได้ทางหนึ่ง แม้จะไม่ได้เต็มที่ แต่ก็ยังดีกว่าให้สูญหายไปจากเด็กรุ่นใหม่ ๆ ให้เด็กได้รู้ได้

เห็นต่อ ๆ ไปก็จะเกิดทัศนคติที่ดีต่อในวัฒนธรรมประเพณีของพวกเขา

การศึกษานอกระบบของไทยทรงค่านับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การศึกษานอกระบบไม่ได้มีบทบาทลดน้อยลง ไม่ว่าจะมองด้านการอ่านออกเขียนได้และการให้การอบรมด้านวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับขนบธรรมเนียม ประเพณี เพราะในอดีตที่ผ่านมาผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 70 ปีขึ้นไป ผู้ที่อ่านเขียนไม่ได้ส่วนมากจะเป็นผู้หญิง ท่านผู้สูงอายุท่านหนึ่งอดีตเป็นกำนันตำบลห้วยท่าช้าง ได้เล่าถึงการศึกษาของชาวไทยทรงดำ ว่า "สมัยก่อนยังไม่มีโรงเรียน ผู้หญิงจะไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือที่ได้เรียนจะอาศัยสมาชิกภายในครอบครัวเป็นผู้ถ่ายทอดให้ เพราะการเรียนหนังสือสมัยนั้นต้องเรียนตามวัด อาศัยพระและลูกศิษย์ที่เข้าก่อนเป็นผู้สอน ดังนั้นผู้ที่คลุกคลีอยู่กับพระได้จึงเป็นชาย การเรียนไม่มีการแบ่งชั้นเรียน ไม่กำหนดวัน เวลา และอายุเอาเพียงสามารถอ่านออก เขียนได้ คิดเลขเป็น ภาษาที่ใช้เรียนสมัยนั้นใช้ทั้งภาษาไทยทรงดำและภาษาไทยกลาง ทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนใช้ผสมผสานกันไป การหัดเขียนหัดอ่านสมัยก่อนเป็นเวลานานเก่า ๆ เกี่ยวกับคำสอน สุภาษิต นิทาน ต่อมาเมื่อมีระบบโรงเรียนเกิดขึ้น ไทยทรงดำมีโอกาสได้เข้าโรงเรียนมากขึ้น มีกฎระเบียบมีการแบ่งชั้นเรียน กำหนดให้เรียนภาษาไทยกลางอย่างเดียวและกำหนดหัวข้อวิชาต่างๆ ให้ใช้การวัดผลแบบสอบผ่านไม่ผ่าน ทำให้การศึกษาที่มีอยู่ตามวัด มีบทบาทน้อยลงและภาษาไทยทรงดำก็มีผู้ที่สามารถเขียนได้ลดน้อยลงและคิดว่าคงจะต้องหมดไปในที่สุด แต่บทบาทของการศึกษานอกระบบโรงเรียน กลับมีบทบาทเด่นในด้านการอบรมเกี่ยวกับการถ่ายทอดวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีภายในชุมชน โดยเฉพาะผู้หญิงต้องอาศัยกระบวนการทอดผ้าเป็นสื่อจึงจะมีโอกาสได้รับการอบรมความรู้ด้านอื่น ๆ ควบคู่กันไปเริ่มตั้งแต่สถาบันครอบครัว จนถึงสังคมของชุมชนและชุมชนภายนอกคือสังคมรวม ส่วนในกลุ่มที่จบการศึกษาภาคบังคับแล้ว หรือบางส่วนจบสูงกว่าภาคบังคับแต่กลับมามีชีวิตความเป็นอยู่ภายในชุมชนเดิม จะได้รับการอบรม ถ่ายทอดจากองค์กรต่าง ๆ ทั้งที่จัดโดยส่วนราชการและจัดกันขึ้นเองภายในชุมชน

3.5 ศาสนา

ด้านศาสนาชาวไทยทรงดำเกือบทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ และมีบางครอบครัวนับถือศาสนาคริสต์ ทั้ง 2 ศาสนานี้ชาวไทยทรงดำจะนับถือผีควบคู่ไปด้วย ซึ่งจะเห็นได้จากงานพิธีกรรมบางอย่างจะมีการนิมนต์พระมาร่วมในพิธีด้วย(ภาคผนวก ข.) เพื่อให้เป็นศิริมงคล เช่น พิธี

ขึ้นบ้านใหม่ พิธีแต่งงาน งานศพ ยกเว้นศาสนาคริสต์จะทำพิธีกรรมทางผีอย่างเดียว ดังนั้นชุมชนไทยทรงดำแต่ละตำบลจะมีวัดอยู่ไม่ต่ำกว่า 1 แห่ง ผู้ชาย เมื่ออายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ จะนิยมบวชพระเพื่อทดแทนบุญคุณพ่อแม่ นิยมทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ด้วยการตักบาตรที่หน้าบ้านตอนเช้าทุกวัน หรือบางครั้งจะนำอาหารไปถวายพระที่วัด ในวันพระชาวไทยทรงดำจะไปทำบุญที่วัดเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นยังอาศัยวัดเป็นสถานที่จัดงานด้านพิธีกรรมเกี่ยวกับงานศพ งานประเพณี จะเห็นได้ว่าชาวไทยทรงดำนอกจากจะนับถือผีแล้วยังนับถือศาสนาพุทธไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน

3. วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยทรงดำ

นอกจากวัฒนธรรมด้านการแต่งกาย พิธีกรรม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ประจำกลุ่มของชาวไทยทรงดำแล้ว ยังมีวัฒนธรรมด้านอื่นอีกที่เป็นเอกลักษณ์ให้เห็นชัดเจนในชีวิตประจำวัน ของชาวไทยทรงดำ ได้แก่ วัฒนธรรมด้านภาษา การไว้ทรงผม และอุปกรณ์เครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เช่น ย่าม ผ้าขาวม้า ผ้าเปียว (ผ้าสไบที่ทำจากฝ้าย ทอไว้ใช้เอง สตรีสูงอายุนิยมใช้) วัฒนธรรมเหล่านี้เป็นของตนเองเฉพาะกลุ่ม บ่อมแสดงให้เห็นว่า ชาวไทยทรงดำมีความรุ่งเรืองมาก่อน นอกจากนั้นยังมีหลักฐานแสดงให้เห็นว่าเมืองแกลงมี อาณานิคมมากมายหลายเมือง มีเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครอง (เรไร สิบสุข, สุขสมาน ขอดแก้ว, และรัชฎรพรรณ เศรษฐวัฒน์, 2523, หน้า 26-27)

3.1 วัฒนธรรมด้านภาษา

ชาวไทยทรงดำมีภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นของตนเอง(ภาคผนวก ค.) นับตั้งแต่ชาวไทยทรงดำอพยพเข้ามาอยู่ในเขตอำเภอเขาชัย จังหวัดเพชรบุรี ไทยทรงดำไม่ได้จัดระบบการศึกษาขึ้นในชุมชนของตนเอง ไม่มีโรงเรียนสอนภาษาไทยทรงดำโดยตรง การสอนภาษาเป็นเพียงการถ่ายทอดในครอบครัวที่กระทำกันเองเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะสอนแต่เพียงภาษาพูดแก่ทารกที่เกิดใหม่จนสามารถพูดได้ แต่ไม่ได้เน้นทางด้านการอ่านการเขียน ลักษณะเช่นนี้ ทำให้สมัยต่อ ๆ มาจำนวนไทยทรงดำที่สามารถอ่านเขียนหนังสือไทยทรงดำได้มีจำนวนน้อยลงทุกที

เนื่องจากการถ่ายทอดภายในครอบครัวไม่มีประสิทธิภาพที่ดีพอ เพราะไทยทรงคำส่วนมากจะคืนรนเพื่อการดำรงชีวิตใช้เวลาในการประกอบอาชีพมากกว่าที่จะสอนหนังสือกันอย่างจริงจัง ปัจจุบันจึงมีชาวไทยทรงคำที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป บางคนเท่านั้นที่ยังพอสามารถอ่าน เขียน ภาษาไทยทรงคำได้ มีประกอบกับตำราที่เป็นภาษาไทยทรงคำมีให้อ่านมีน้อยมาก ส่วนมากจะมีเป็นตำนานเก่า ๆ ตำรายาแผนโบราณและบทขับกล่อมตอบโต้กันระหว่างหญิงกับชายเมื่อมีงานประเพณี หรือเทศกาลเดือนห้า หน้าสงกรานต์ ไทยทรงคำที่ได้รับการศึกษาสูงๆ หลายคนพูดภาษาไทยทรงคำเกือบไม่ได้เลย แม้แต่ภายในกลุ่มชาวไทยทรงคำบางชุมชนก็ไม่ค่อยพูดภาษาไทยทรงคำด้วยกันแล้ว บางกลุ่มก็พูดผสมกันระหว่างภาษาไทยทรงคำกับภาษาไทยกลาง ภาษาไทยทรงคำนี้ มีสำเนียงคล้ายกับภาษาลาวเวียงจันทร์ ไทยอีสาน ไทยเหนือ มีตัวหนังสือคล้ายหนังสือลาวและไทยเหนือ

ภาษาไทยทรงคำมีลักษณะไม่แตกต่างไปจากภาษาไทยกลาง กล่าวคือมีลักษณะเป็นคำโดด พยางค์เดียว เช่น คำว่า อ้าย เอม แลง งาย ช่วง เลื้อ เลื้อ สาด เป็นต้น ถ้าจะคำมีหลายพยางค์ ก็เอาคำโดดมาผสมกัน เช่น ช่วงฮี้ กางเกงขายาว ลูกก-ลูกคนแรก กกแนน-บุญ แต่บางก่อน ผ้าฮ้าย-ผ้าจี้รื้อ เอียนฮ้าย-เรือนไม้ดี (ไม่เป็นมงคล) และไม่มีเสียงควบกล้ำ เช่น คำว่า ปลา ไทยทรงคำออกเสียงว่า ปา หรือโตปา พร้อม ออกเสียงว่า ป้อม กลางคืน ออกเสียงว่า กางกิน เป็นต้น คำบางคำไม่อาจจะเขียนวรรณยุกต์ในภาษาไทยกำกับการออกเสียงให้ตรงกับออกเสียงในภาษาไทยทรงคำได้ เช่น คำว่า "เจือ" ออกเสียงหนักเบาและเน้นสำเนียงแล้ว คำนี้คำเดียว ใช้วรรณยุกต์สามัญแล้ว ก็แปลได้หลายความหมาย คำนี้ แปลว่า ชวน ในประโยคว่า "เจือกันมา" ชวนกันมา แปลว่า เกรือเถา ประโยคว่า "เจือเถาว์ลย์ เจือก ล้วย" แปลว่า เชื้อสาย ประโยคว่า "เจือผู้ท้าว" แปลว่า เชื้อ ในประโยคว่า "เหลือเจือ" - เหลือเชื้อ หรืออย่างคำว่า "ปี" วรรณยุกต์สามัญ ออกเสียงสำเนียงต่างกันจะมีความหมายได้หลายความหมาย ดังนี้ หมายถึงปีเวลาใน 12 เดือน แปลว่า ปี แปลว่า อ้วน (เน้นเสียงหนัก) แปลว่า ปลีกล้วย (เสียงต่ำลง) หรืออย่างบางคำ เช่นคำว่า ลูกสะเ้โก้ ไม่อาจจะเขียนคำออกเสียงในภาษาไทยให้ตรงได้ จะเขียนได้อย่างใกล้เคียงก็เพียงลูเป้าเท่านั้น

3.2 การนับวันเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

เมื่อชาวไทยทรงคำจะจัดให้มีพิธีกรรมใดก็ตาม เขาจะต้องให้ผู้รู้ว่าจะเป็นมอ

เป็อง หมอเสน หรือพ่อมด แม่มด คว้นให้ตามความเชื่อเกี่ยวกับการนับแบบลาว ชาวไทยทรงดำ นับวันเป็น 10 วัน โดยมีวิธีนับวันดังนี้

วันที่ 1 เรียกว่า มือกัด	วันที่ 6 เรียกว่า มือกับ
วันที่ 2 เรียกว่า มือขาด	วันที่ 7 เรียกว่า มือขยับ
วันที่ 3 เรียกว่า มือฮ้าง	วันที่ 8 เรียกว่า มือฮาย
วันที่ 4 เรียกว่า มือเต้า	วันที่ 9 เรียกว่า มือเมิง
วันที่ 5 เรียกว่า มือกำ	วันที่ 10 เรียกว่า มือเบิก

เมื่อเจ้าบ้านต้องการทำพิธีกรรมในเดือนใดก็จะไปบอกผู้รู้ ผู้รู้ก็จะนับวันแบบนี้กลับไปกลับมาจนได้วันที่ต้องการภายใน 10 วันนี้ แต่ทั้งนี้ต้องไม่ให้ตรงกับวันตายของพ่อแม่ หรือตรงกับวันโกน วันพระ เพราะมีข้อห้ามไม่ให้ทำพิธีอยู่แล้ว

3.3 การไว้ทรงผมของชาวไทยทรงดำ

วัฒนธรรมการไว้ทรงผมของผู้หญิง ผู้หญิงไทยทรงดำเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับแล้วถ้าไม่ได้เรียนต่อจะอยู่กับบ้าน ช่วยพ่อแม่ทำนา ทำไร่ ไม่นิยมออกไปรับจ้างทำงานต่างจังหวัด เมื่อมีเวลาว่างก็จะเริ่มฝึกฝนเรียนรู้กระบวนการทอผ้าตามขั้นตอนต่าง ๆ ในขณะที่เด็กนั้นก็จะมีไว้ผมยาว เมื่อเริ่มเป็นสาวผมจะยาวพอที่จะปั่นเกล้าได้ ก็เริ่มหัดปั่นเกล้าจากแม่ ญาติพี่น้อง ผู้รู้ จนมีความชำนาญก็จะสามารถปั่นเกล้าเองได้ ทางสังคมจะถือว่าเป็นสาวเต็มตัวแล้ว สามารถแต่งงานได้แล้ว โดยจะไว้ผมยาวปั่นเกล้าจนมีเรือน จนกระทั่งตาย ความยาวของผมจะมีการตกแต่งตัดปลายผมให้เหลือไว้พอดีที่จะปั่นเกล้าได้อย่างสวยงาม การปั่นเกล้าจะเอากลุ่มผมรวบเข้าหากันทาน้ำมันแล้วม้วนและสอดปลายไว้ตั้งอยู่บริเวณกระหม่อมเหนือหน้าผากเล็กน้อย หากบางคนผมน้อยก็จะไปขอผมจากคนอื่นที่เห็นว่ายาวมากแล้วตัดออก เอามาเสริมผมของตนเอง กลุ่มผมที่เอามาเสริมนี้นี้เรียกว่า "จ้อง" เพื่อทำให้ปั่นเกล้าของตัวเองแลดูสวยงาม บ้าทองเย็น มีมาก ชาวไทยทรงดำตำบลหนองปร่งท่านหนึ่งได้เล่าถึงการไว้ทรงผมของชาวไทยทรงดำ ให้ผู้วิจัยฟังสรุปได้ว่าประเพณีของไทยทรงดำห้ามมิให้เด็กหญิงที่ยังทำปั่นเกล้าไม่เป็นแต่งงาน เพราะเห็นว่ายังกะเด็กเกินไป หากผู้ใดประพฤติผิดระเบียบ ผู้ใหญ่จะโกรธและสังคมจะนิโทษ ส่วนหญิงที่มีสามีเมื่อสามีตายยังตั้งศพอยู่ ก็จะปล่อยผมปั่นเกล้าลงหมดเครื่องประดับทุกชนิดจะถอดออกหมด เมื่อ

เผาศพแล้วจะต้องไว้ทุกข์หนึ่งปี แต่ไม่ต้องปล่อยผมหมดเพียงแต่ปั้นเกล้าไว้ด้านหลังเหนือท้ายทอย เล็กน้อย เรียกว่า "ปั้นเกล้าตัก" จนกว่าจะเผาศพสามีแล้ว หากศพสามียังไม่ได้เผา หลังจากเสร็จพิธีเก็บศพแล้วจะต้องไว้ทุกข์เช่นเดียวกันจนกว่าจะเผาเสร็จ เมื่อพ้นการไว้ทุกข์แล้ว สามารถกลับมาทำปั้นเกล้าแบบธรรมดาได้ แต่ต้องมีพิธีโดยให้หญิงที่มีสามีแล้ว มีชีวิตรุ่งเรือง มีฐานะดี มีความสงบสุขในชีวิต มาทำผมให้โดยกำหนดวัน เวลา ตามความสะดวก ระหว่างนี้จะมีคนมาอวยพร ขอให้มีความสุขความเจริญ มีชีวิตที่รุ่งเรืองและต่อไปก็สามารถมีสามีใหม่ได้

ทรงผมของหญิงชาวไทยทรงดำมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งจะหาดูได้ในสมัยนี้จากคนรุ่นเก่าเพราะคนรุ่นใหม่ ส่วนมากจะตกแต่งผมตามสมัยกันหมดทั้งหญิงและชายในสมัยก่อน เด็กหญิงเด็กชายไทยทรงดำ จะถูกรีดผมจนสั้นตั้งแต่เด็ก พอเริ่มหนุ่มเริ่มสาวผู้ชายก็จะตัดผมสั้นทรงดอกกระพุ่มหรือทรงสูง ส่วนหญิงก็จะไว้ผมยาว สาวไทยทรงดำ มีศิลปะในการแต่งผมแตกต่างกันไปตามวัย จะทำผัดขึ้นตอนไม่ได้ ขั้นตอนการทำผมมีดังต่อไปนี้

สับปิ่น เป็นทรงผมของหญิงสาว ในวัย 14-15 ปี เนื่องจากผมเริ่มยาวมากขึ้นก็ให้พับปลายผมม้วนขึ้น แล้วสับหัวที่ท้ายทอย (ภาคผนวก ง.-1)

ผมจุก สำหรับหญิงที่อายุ 14-15 ปี เช่นกันแต่ผมเริ่มยาวพอที่จะขมวดเป็นก้อนได้แต่ยังไม่แน่นดึ๊ง (ที่เรียกว่าจุกผม เพราะทำให้เป็นเหมือนกระบ้งเป็นกระจุหนึ่งไว้ข้างหน้า ด้านหลังไว้เปีย) (ภาคผนวก ง.-2)

ผมขอดกระต๊อก เป็นทรงผมสำหรับหญิงสาว 16-17 ปี ความยาวของผมขณะนี้ สามารถรวบไว้ข้างหลังแล้วผูกเป็นปมเหมือนผูกเชือกได้ ปล่อยชายผมสูงมาข้างหน้า (ภาคผนวก ง.-3)

ผมขอดชอย เป็นทรงผมของหญิงสาวอายุ 17-18 ปี สามารถเกล้าผมได้แน่น และผูกผมเป็นปมเหมือนเงื่อนตาย เอาชายไว้ข้างซ้าย ทำผมเป็นโบว์ทั้งสองข้าง (ภาคผนวก ค.-4)

ผมปั้นเกล้าชอย หญิงสาวอายุประมาณ 19 - 20 ปี จะมีผมที่ยาวมาก ดังนั้นจึงสามารถผูกผมเหมือนเนคไทหุกระต่ายได้ และยังมีหางยาวออกมาทางขวา (ภาคผนวก ง.-5)

ผมปั้นเกล้าหรือปั้นเกล้าสั้น สำหรับหญิงที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไป หญิงที่มีอายุนานี้จะมีผมยาวมาก เกล้ารวมมัดจนตลบไว้ถึงกลางศีรษะ ชายมัดสอดเข้าไว้ข้างในแต่ใช้ไม้ขัดไว้ไม่ให้ผมหลุด ด้านหน้าลักษณะของผมจะเป็นลอนใหญ่ สาวที่มีผมยาวขนาดปั้นเกล้านี้ สามารถจะไปลงนั่งช่วงได้ และถึงวัยนี้จะแต่งงานได้ สาวที่มีทรงผมแบบอื่นก่อนปั้นเกล้านี้ ยังไม่ถึงวัยแต่งงานถือว่าเป็นเด็กอยู่ (ภาคผนวก ง.-6)